

Din Dersleri ve Alevîliğin Aktarılması¹

Hasan Yücel Başdemir

Yrd. Doç. Dr. | Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 63, Yaz 2011 s. 59- 72

Sorun

Öncelikle din eğitiminin Türkiye'deki durumunu tasvir edeceğim. Ardından bu tasviri evrensel insan hakları perspektifinden yorumlayacağım. Bu yorumlama esnasında resimde şu sorunun cevabını arayacağım: Türkiye'de din özgürlüğü açısından din eğitimi ve Alevîliğin aktarılması konusundaki temel sorunlar nelerdir? Sonuçta Türkiye'de din eğitimi konusunda "iki parçalı genel müfredat" ve "çoğulcu din eğitimi müfredatı" adını verdiğim iki unsurlu gevşek bir öneri ileri süreceğim. Tüm bunları yaparken tutarlı kalmamı sağlayacak bir bakış açısına ihtiyacım vardır. Bu bakış açısı genel anlamda liberal demokrasi, bu konuya özel olarak da çoğulcu din eğitimidir. Benim sorunu belirleme ve çözüm için hareket noktam İslâm, Alevîlik ya da Sünnîlik olmayacaktır. Bunun yerine seküler/bilimsel bakış açısı olacaktır.

Türkiye'de din eğitimi konusundaki temel sorunları birkaç başlık altında toplamak mümkündür.

1. Hanefîlik Eğitimi: Sadece tek bir mezhebe ait, devlet desteği ile kurumsallaşmış bir din eğitimi sisteminin bulunması, en temel sorun olarak karşımızda durmaktadır.
2. Türkiye'de teknik anlamda bir din eğitimi yoktur: Devlet, kendi uhdesine almış olduğu mezhep de dâhil olmak üzere din mensuplarının "teknik an-

¹ Hakem incelemesinden geçmiştir.

lamda” din eğitimi almasını yasaklamaktadır. Teknik anlamda din eğitimi ebeveynlerin istediği şekil ve koşullardaki din eğitimidir.

3. Var olan din eğitimi endoktrinasyona dayalıdır: Türkiye’de “teknik anlamda” bir din eğitimi yerine müfredat da dâhil tüm aşamaları devlet memurları/görevlileri tarafından belirlenen propaganda amaçlı, endoktrinasyona dayalı bir eğitim sistemi vardır. Devlet görevlileri, devletin ideolojik hassasiyetlerine uygun, ayıklanmış, dizayn edilmiş ve resmî ideoloji perspektifiyle ılımlaştırılmış müfredatlar hazırlamaktadır. Örneğin hükümet, din dersi müfredatına Alevîlikle ilgili konuların girmesini istemekte ve ne oranda isterse o oranda bu konular müfredata dâhil edilmektedir. Din dersi müfredatı da dâhil olmak üzere tüm müfredat büyük oranda pedagojik değil ideolojik gerekçelerle hazırlanmaktadır.
4. Bunun sonucu olarak din eğitimi hiçbir Avrupa ülkesinde hatta birkaç istisna ile hiçbir dünya ülkesinde olmayacak şekilde **genel müfredatın bir parçasıdır**. Dolayısıyla matematik, fizik veya coğrafya gibi tek bir müfredat, ülkenin her tarafında herkese aynı şekilde okutulmakta ve özel okullar da dâhil olmak üzere farklı müfredatların okutulması yasaklanmaktadır. Sünnîliğin ve Hanefîliğin kendi içindekiler de dâhil olmak üzere dinî çeşitlilik yok sayılmakta ve farklı görüşler “ortak bir müfredat”la tektipleştirilmektedir. Bu tektipleştirme, dinî bir kurum tarafından değil devlet memurları aracılığı ile yapılmaktadır.
5. Müfredat, çoğulculuğa aykırı olarak mutlak doğruluk iddiasına dayanmaktadır. Bunun altında yatan neden de eğitimin mutlak doğrulara dayandığı zannıdır. Bu anlayış, çoğu zaman çoğulcu bakışa aykırı olarak şu şekilde ifade edilir: “Bilim doğrulara dayanır, din bilimin konusudur, dine bilimsel yaklaşım bize dinsel doğruları verir.” Aynı dinî inançlardaki insanların inanma biçimleri arasındaki farklılıklar, muhtemel karmaşa ve şiddet nedenleri olarak görülür. dinî cemaatlere güvenilmez hatta tehdit gözüyle bakılır.
6. Türk millî eğitiminin akıl yapısı, eğitimin çok önemli bir şey olduğu ve bu nedenle çocuklara yanlış şeylerin verilmemesi, birbiriyle çelişen bilgiler vererek çocukların kafasının karıştırılmaması ve en önemlisi onları özellikle din eğitimi konusunda “câhil” ebeveynlerin, mektep hocalarının ve dedelerin eline bırakılmaması gerektiği şeklinde çalışır. Yani eğitimi tekeline alan kamu otoritesi, ebeveynleri çocuğun maddî sahibi, kendisini de manevî sahibi olarak kabul eder.
7. Tüm bunların bir sonucu olarak dizayn edilmiş veya sözde ılımlaştırılmış hâkim devlet dini/mezhebi dışındaki tüm inançlar, en iyi ihtimâlle yok

sayılmakta, çoğu zamanda baskı görmektedir. Alevîlik bunlar arasında en fazla mağdur olanlardan biridir.

8. Türkiye’de genel eğitim ve din eğitimi sorunu bürokrat, akademisyen ve uzmanların konuyu sürekli devlet perspektifinden ele almaları nedeniyle çözüme kavuşturulamamaktadır. Eğitim verme yetkisinin sâdece devlete ait olduğu şeklinde bir zan vardır. Bu zan, 1925 yılında çıkarılan ve eğitimin tüm aşamalarını devletin uhdesine alan Tevhid-i Tedrisat Kanununa dayanır. Günün politik koşul ve algılarına göre hazırlanmış, pedagojik değil ideolojik gerekçelere dayanan bu Kanunun 87 yıldır aynı şekilde korunması, Türkiye’de din özgürlüğü ve çoğulculuk bakışına uygun bir yapının ortaya çıkmasına engeldir.

Din Eğitimi Modelleri

Din eğitimi ile ilgili modelleri birkaç başlıkta sıralamak mümkün:

1. Devlet kontrolünde din eğitimi: Devlet ya tamamen ya da sınırlı bir şekilde din eğitimi veren okullar açar. Bu okulların bütün finansmanı devlete aittir. Bazen bu, genel okullarda bir dinin esaslarını içeren dersler verilerek yapıldığı gibi bazen de İngiltere’deki devlete bağlı Kilise okullarında olduğu gibi ağırlıklı din eğitimi veren okullar şeklinde de olabilmektedir. Türkiye’de İmam-Hatip Liseleri buna örnektir. Genel müfredatta din dersleri şu üç şekilde verilir:
 - a) Seçmeli: Hollanda, İtalya
 - b) Zorunlu: Norveç, Yunanistan
 - c) Zorunlu seçmeli: Avrupa ülkelerinde en çok uygulanan yöntemdir. İngiltere’de öğrenci doğal olarak din dersini alır. Din dersi, genel müfredatın bir parçası değildir, uzlaşmış müfredatlar vardır. Fakat anne-baba, çocuğunun kaydını din dersinden ve toplu ibadetten sildirebilir. Buna vicdan hükmü (*conscience clause*) adı verilir.
2. Devletten bağımsız özel okullarda din eğitimi: Burada müfredat, devlet tarafından hazırlanmaz. Dünyada en yaygın olan din eğitimi modelidir. Almanya, ABD, Fransa, İngiltere, Ukrayna, İsrail, Malezya, Endonezya, Gana, Arjantin gibi dünyada birçok ülkede bu model uygulanır.
 - a. Devletin hazırladığı müfredat: Süreçleri devlet koordine eder ve sonuçta uzlaşmış bir müfredat ortaya çıkar.
 - b. Serbest müfredat: Her dinî grup kendi müfredatını yapar ve uygular. Devletin eşgüdümü, denetim ve gözetimi yoktur.
3. Din eğitiminin yasak olduğu yerler.

4. Türkiye gibi din eğitiminin sâdece devlet kontrolünde bulunduğu yerlerde ders seçmeli ya da zorunlu olsun iki farklı tarza sâhiptir.

a) Endoktrinasyona dayalı, ideolojik gerekçelerle şekillenmiş din eğitimi

b) Teknik anlamda din eğitimi: Kamu otoritesinin özel bir din siyaseti veya propaganda amacı gütmeyen bir dinin öğretiminin yapılmasıdır. Din eğitimi, ebeveynlerin veya bireylerin bizzat kendilerinin sâhip olduğu dinî inancın eğitimini almalarıdır. Ebeveynler, çocuklarının nasıl bir din eğitimi alacaklarına, müfredatın içeriğinin nasıl olacağına kendileri karar verirler.

Endoktrinasyona dayalı din eğitimi ise din eğitimini politik tavırları ve siyasî düşünceleri meşrulaştırmanın bir aracı olarak kullanmayı ifade eder. Propagandaya dayalı din eğitimi ise dinî inançları değiştirme, dönüştürme ve tektipleştirme amaçları güder. Bu nedenle dini kontrol etmek gerekir. Bu tavır da çoğulcu, demokratik din eğitimi bakış açısı ile uyumsuz. Millî din oluşturma çabaları da aynı şekilde ulus devleti güçlendirmenin yolu olarak düşünülmüştür. Dışarı ile farklılaştıran içeride aynılaştıran bir düşünce yapısı ile dinin etnik yapıya ait özelliklerinden bahsedilir. Din bir ayırıştırma unsuru olarak kullanılır.

Din eğitimi, din öğretimi ve dinî eğitim terimlerini ben aynı anlamda kullanıyorum. Dinler hakkında eşit oranda bilgiler veren dersler, din eğitiminin parçası olamaz. Bunların adı “din dersi”, din kültürü veya dinler tarihi adını alabilir. Teknik anlamda din derslerinin İslâm dersi, itikat dersi, Alevîlik dersi, Katoliklik dersi gibi adlarla zikredilmesi gerekir.

Türkiye’de Din Eğitiminin Yapısı

Türkiye’de sorun sistemden kaynaklandığı kadar zihniyetten de kaynaklanmaktadır. Sistemin müsaade ettiği bazı özgürlüklere zihniyetler müsaade etmemektedir. 2007’deki yeni din dersi müfredatından sonra din dersinde kısmi iyileşmeler görülmektedir. Hâlâ çok fazla yanlış, eksik ve yanlış bilgi vardır. Örneğin İlköğretim 6. sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi “İlahi Kitaplar” bölümünde yeterli ve doğru bilgilendirmeler yapılmamaktadır. Tevrat hâlâ sâdece Yahudilerin kutsal kitabı olarak verilmektedir. İncil başlığında Hıristiyanların da kutsal kitabı olduğunu ima eden cümleler vardır ancak ilâhiyat fakültesinden mezun olan öğrencilerin çoğu bu konuda yetersiz bilgiye sâhip olduğu için yeterli yönlendirmeyi yapacak durumda değildir. Diğer taraftan Zebur, “Hz. Davud’a indirilmiştir” denmektedir. Bu, öğrenciye tüm dinlerin kabul ettiği bir bilgi gibi verilmektedir. Bunlar sâdece birkaç örnektir.

Mevcut din dersi müfredatını hazırlayanların resmî ideoloji ve devlet perspektifinden baktıkları açıkça görülmektedir. Ayrıca bu dersleri anlatan öğretmenler de ya yeterli birikime ya da çoğulcu bir din eğitimi bakış açısına sâhip değiller-

dir. Çoğulcu bir din eğitimi bu ikisi var olmadan mümkün değildir. Daha önemli si ise devlet perspektifinden verilen eğitime din eğitimi denemez.

Daha önce bahsedildiği gibi Türkiye’de din eğitimi, cami vaazları, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) bünyesindeki Kuran kurslar, İmam-Hatip liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve zorunlu din dersi yoluyla verilmektedir. Bunlar çoklu bir yapı gibi görünse de temelde tüm aşamaları kamu görevlileri tarafından belirlenen ve sâdece tek bir mezhebin görüşleri çerçevesinde şekillendirilen çözüm yollarıdır..

Din eğitiminin genel müfredatın bir parçası olması, Türkiye’de devletin bu dersi propaganda amaçlı kullanmasına neden olmaktadır. Devlet, bu dersin kendisine karşı bir propaganda aracı hâline gelmesi endişesi ile ders üzerinde tam kontrol sağlamak istemektedir. Bu endişe, olgusal karşılığı olmayan bir tehdit algısına dayanmaktadır. Bu korkunun üstesinden gelmek için din eğitimi genel müfredatın parçası olarak ele alınmakta, mezhepler hatta dinler üstü olma iddiasına dayanılmaktadır. Ancak mevcut müfredata bakıldığında bu iddianın hiç doğru olmadığı tam tersine devlet gözüyle bir din ve ahlâkın verilmeye çalışıldığı görülür.

Türkiye’de din dersine yüklenen anlamla ilgili ciddi bir kafa karışıklığı vardır. Ahlâk eğitimi ile din eğitimi birbirinden ayrı şeyler gibi algılanmaktadır. Din eğitimi bizzat ahlâk eğitimidir. Eğitimin iki türü vardır: birincisi ahlâk eğitimi, ikincisi ise bilimsel eğitimidir. Dindar bir kişi, çocuğunun ahlâkını dinî inancına dayalı olarak vermek ister. dinî ve ahlâkî eğitimin meşruiyeti tek başına bu isteğe dayanır. Ancak bunun dışında bir eğitimin gerekli olduğu düşünülürse bu, “insan hakları” veya “vatandaşlık” gibi genel müfredat içindeki dersler altında verilebilir.

Türkiye’de din eğitimi bir özgürlük olarak görülmemekte, devlet tarafından yerine getirilmesi gereken sosyal bir hak olarak görülmektedir. “Ulus devletin tek bir dini, tek bir bayrağı, tek bir dili, tek bir okulu, ortak bir duygusu ve heyecanı olur” düşüncesinden ilham alarak ortaya çıkan bu yapı, anayasanın 24. maddesinde Hanefîlik eğitimi zımnî bir şekilde teminat altına almış, diğer inançları yok saymıştır.

Uluslararası mevzuatın öngördüğü şekilde düşünce, vicdan ve din özgürlüğü² bakış açısına uygun olarak teknik anlamda din eğitiminin iki temel amacı vardır: 1. Bireylerin inandıkları dinin pratiklerini ve bilgilerini asgarî veya ileri derecede öğrenmesi, 2. Din adamı yetiştirme. Bunlarla birlikte teknik olarak din eğitimi ile ilgili olmamakla birlikte dinlerle ilgili olan amaçlar vardır. Din üzerine bilimsel araştırma yani dini bir nesne olarak ele alma, akademik çalışma lisans ve lisan-

2 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 18. maddesi, “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü”nü düzenler. Bildirgede dinî eğitim, “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü”nün gereği olarak görülür. 1981’de yine Birleşmiş Milletler tarafından imzaya açılan ve Türkiye’nin de imzaladığı Din ve İnanca Dayanan Her Türü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri, 18. maddeyi 1-8 maddelerinde daha geniş olarak açıklamıştır. Burada çocuğun eğitim alanındaki “sahibi”, devlet değil ebeveyn kabul edilmiştir. Oysa Türk Millî Eğitimi’nin akıl yapısında çocuk, devlettir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 9. maddesi ve Avrupa Temel Haklar Şartı’nın 10. maddesinde de Birleşmiş Milletler perspektifi tam olarak benimsenmiştir.

süstü eğitim çalışmaları ile ilk ve orta öğretim müfredatında dinler hakkında genel kültür vermeyi amaçlayan uygulamalar, din veya ahlâk eğitiminin değil genel müfredatın parçasıdır. Bu iki amaç arasında kategorik bir ayırım vardır ve ikincisi, seküler-bilimsel öğretime dayalı bir pedagoji ile elde edilebilir.

Ancak Türkiye'deki "dini kurumların" bu amaçlardan hangilerinin gerçekleştir-meyi amaçladıklarını tespit etmek imkânsızdır. İmam-Hatip liseleri ve İlahiyat fa-külteleri bunlardan hangilerini amaçlamaktadır? Bu amaçların her biri ortak bir şekilde verilmeye çalışılır. Ancak kişi, din görevlisi olmak istemiyor fakat sâdece dinî inancı hakkında asgarî bilgi sahibi olmak istiyorsa ne yapacaktır? Ya da kişi dindar değil ancak dinler hakkında eğitim almayı amaçlıyorsa nasıl bir yol tâkip edecektir? Türkiye'de bu sorulara cevap olabilecek bir yapı ya da çalışma yoktur.

Mevcut Müfredatta Alevîlik

Öncelikle belirlenmesi gereken şey, çok uzun yıllardan beri kurumsal bir Alevîlik eğitiminin bulunmamasıdır. Belki de Bektaşî tekkeleri dışında Alevîlik hiçbir za-man okula sâhip olmadı. Bu, gerçekte Alevîlik açısından bir avantaj olmuş ola-bilir. Bu şekilde otantik hâliyle ve bütün kültürel öğeleri ile varlığını, zor koşul-larda da olsa sürdürebilmiştir. Fakat 1950'lerden itibaren kentleşme ile birlik-te toplumsal Alevî belleği parçalanmaya başlamış ve Alevîlik bilinci geleneksel dinî kodlarından uzaklaşarak farklı ideolojik ve kültürel tarzlara bürünmeye baş-lamıştır. Sürekli siyasî baskılara mâruz kalan Alevîler, egemen kültürlerle baş-etmek ve hayatta kalmak için baskın ideolojik söylemleri, koruyucu kalkan ola-rak kullanmışlardır. Ancak kendilerini Alevîliğe ait terimlerle ifade etmek yeri-ne sürekli olarak seküler terimlerle ifade etmek zorunda bırakılmaları nedeniyle Alevîlerin dinî kimlikleri ideolojik kimliklerinin gerisinde kalmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, din eğitimi veren kurumsal yapılarının yüzyıllardır kapalı ve yasak olmasıdır.

Sünnîlerin din eğitimi devlet uhdesine alınarak tektipleştirilmişken Alevîlerin din eğitimi tamamen yasaklanmıştır. Alevîlerin sözde din eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi (DKvAB) maharetiyle verilmektedir. Ancak mevcut müfredat ve dersin ismi de dâhil olmak üzere bu dersin tüm yapısı, pedagojik değil ideolojik gerekçelere dayanmaktadır. Bu genel sorunun yanında daha spesifik olarak müfredat, 2007 yılına kadar Alevîlik ve Bektaşîlikle ilgili bilgi içermemekteydi.

2007'den itibaren Alevîlik, zorunlu din dersi müfredatının parçası hâline gel-me-y başlamıştır. Bu sâdece kendini ilk ve ortaöğretimdeki DKvAB ders kitapların-da göstermektedir. Alevîliğin İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve DİB'ye bağlı Kuran Kurslarına karşılık gelecek Dede-Zakir Okulu, Dedelik Yüksek Okulu, Alevîlik Yüksek Okulu ya da Ehlibeyt Yüksek Okulu gibi eğitim kurumları yoktur.

Alevîlik konusuna mevcut zorunlu DKvAB dersi müfredatında yer verilmiş olsa da bunların öğretimi, İlahiyat fakültesi mezunu ve Sünnî eğitim almış kişiler tarafından verilmektedir. Mevcut İlahiyat müfredatının hiçbir aşamasında Alevîlik eğitimi ya da Alevîliğe dâir bilgi yoktur. Sâdece son birkaç yıldan beri bazı akademisyenlerin özel ilgileri nedeniyle Alevîlikle ilgili bilgiler derslerde verilmeye başlanmıştır. Ancak bunların sistemli ve yeterli olduğunu söylemek zordur. Bu durum, Alevîler veya Sünnîler istemediği ya da Milli Eğitim Bakanlığı istemediği için böyle değildir. Bunun temelinde daha makro bir neden vardır ve bu da özel olarak Millî eğitimin genel olarak Türkiye'deki egemen politik anlayışın çoğulcu bir din eğitimi perspektifine sâhip olmamasıdır.

Yeni müfredatta Alevîlik yeterince aktarılmakta mıdır? İlköğretim 4 ve 5. sınıflarda Alevîlikle ilgili bilgilere yer verilmemektedir. Bu sınıflarda din dersinin mezhepler üstü olduğu görüntüsü verilmektedir. Çünkü Sünnîlik veya Hanefîlik kelime olarak dâhi geçmemektedir. Her şeye rağmen bir mezhep vurgusu çağrıştıracak çok az bölüm vardır. 4. sınıf kitabında Hz. Muhammed'in hayatı kısmına "Ehl-i Beyt" eklenebilir ve bu şekilde Alevîlik konusuna kısmi bir giriş yapılabilir.

6. sınıf kitabında "İlahi Kitaplar" bölümü oldukça yetersiz ve yanlış yönlendiricidir. "Namaz İbadeti" başlığı tamamen Hanefîliğe göre anlatılmıştır. "İslamiyet ve Türkler" başlığı altında Alevîlik açısından önemli olan Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Ahi Evran ve Hacı Bektaş Veli başlıklarına yer verilmiştir. Bu kişiler, Sünnîler açısından da saygın kabul edildiği için ortak değerlerin seçildiği dikkat çeker.

7. sınıf oruç ibadeti kısmı, tamamen Sünnî inanca göre düzenlenmiştir. Muharrem orucundan bahsedilmemiştir. 8. sınıf kitabında Alevîlik sâdece "Tasavvufi Yorumlar" başlığı altında zikredilmiştir. "Yesevilik, Mevlevilik, Alevilik-Bektaşîlik ve Ahilik" başlıkları altında tasavvufî yorumlar açıklanmıştır (s. 82). Ancak yine ideolojik bir dilin kullanıldığı açıktır. Türkiye'de ve İslâm coğrafyasında en büyük tasavvufî yorum olan Nakşîlik veya Kadirîlik gibi büyük ekollerden bahsedilmemiştir.

Bunun nedenlerini anlamak zor değildir. Öncelikle kamu otoritesi bu tasavvufî hareketlerin manevî ve hukukî kişiliğini kabul etmemekte ve daha ileri giderek çoğu zaman anlaşılması çok güç bir şekilde bunları devletin varlığı için "tehdit" görmektedir. Oysa müfredatın bir tabu oyunundan çıkarılıp sosyolojik gerçekliğe uygun bir şekilde yazılması, uluslararası mevzuatın gereğidir. Hatta müfredatın sâdece Nakşîliği değil bu ekolün Türkiye'deki İskenderpaşa ekolü, İsmailağa ekolü, Erenköy ekolü, Menzil ekolü vs. kollarının isimlerini ve kanaat önderlerini açıkça yazması, kamu otoritesinin vatandaşlarının aidiyetlerini tanıdığını göstermesi açısından önemlidir. Bu yol tercih edilmek yerine bunlara çağrışım yoluyla yer verilmiş ve bunun için de fiilî varlığı olmayan bir tasavvuf ekolünden bahsedilmiştir: Yesevilik.

İkinci neden, Alevîlerin Nakşîlik, Kadirîlik ve Rufaîlik gibi tasavvufî ekollerle yan yana zikredilmekten, yine bunların da Alevîlikle yan yana zikredilmekten duyacağı rahatsızlık gözetilmiştir. Oysa bunun da “tehdit” algısı gibi hatalı bir hassasiyet olduğu açıktır. Din özgürlüğü ve laiklik bakış açısı temelinde bunların birlikte zikredilmeleri, toplumsal güvensizliği ve önyargıları ortadan kaldırmanın aracı olacaktır.

Bu kısımlarda dede, şeyh, tarikat, cemaat, tekke, dergah gibi önemli dinî terimlerin kullanılmasından kaçınılmıştır. Alevîlik ve Bektaşîlik, özdeş terimlermiş gibi alınarak başlık “Alevîlik-Bektaşîlik” şeklinde verilmiştir. Oysa bunun yerine Anadolu ve Balkanlardaki Hubyar, Sinemilli, Dedekargın, Ağuçan, Mineyik, İmam Musa Kazım, Pir Sultan, Kul Himmet, Yanyatır, Üryan Hızır gibi diğer Alevî ocaklarından kısmen de olsa bahsedilerek çoğulcu bakış açısı ortaya koyulabilirdi. Bunun yerine Alevîlik, Bektaşîlikle özdeşleştirilmiştir. Bu üç neden, 2007’den sonra da Alevîliğin müfredatta yer almasının pedagojik değil ideolojik bir gerekçeye dayandığını göstermeye yeter.

9. sınıf müfredatı, 6. sınıfın genişletilmiş hâlidir. Ancak laiklik konusu ilâve edilmiştir. Bu kısım, liberal demokrasi ve çoğulculuk açısından oldukça sorundur. Örneğin laikliğin amacı, “ruhbanlık anlayışına müsaade etmemek” (s. 87) olarak verilmiştir. Bu şekilde Katoliklik, Ortodoksluk, Şîîlik, Alevîlik gibi birçok inanç ve mezhep, laiklik açısından gayrimeşruymuş gibi gösterilmiştir. Oysa devletin bir dinin yapılanma biçimine müdahale etmesi veya onu gayrimeşru sayması laiklik açısından anlamsızdır ve aynı zamanda gereksizdir. Liberal bir perspektiften laiklik, şu üç ilkeyle ifade edilebilir: Devletin bütün dinî inançlara karşı tarafsız olması, dinî kişiliklerin tanınması ve kamu işlerinin dinî gerekçelere dayandırılmaması. Ayrıca liberal açıdan laiklik, hiçbir şekilde din özgürlüğünü sınırlayıcı şekilde yorumlanamaz.

10. sınıf kitabında inanç ve ibadet esasları Sünnîlik-Maturîdilik açısından anlatılmıştır. Hz. Muhammed ve Kuran bilgileri, mezhepler üstü bilgilerdir. Kitabın geri kalan kısmının herhangi bir mezheple ilgisi yoktur; genel ahlâk ve vatandaşlık bilgilerini içerir. 11. sınıf kitabında Alevîlik geçmemektedir. Sâdece Caferilik, İslâmın ameli yorumlarından biri olarak zikredilmiştir. 12. sınıf kitabında “Tasavvufî Yorumlar” başlığı altında “Yesevilik, Alevîlik-Bektaşîlik ve Mevlevîlik” başlıkları tekrar edilmiştir. Ayrıca DKvAB kitaplarında “Dört Kapı Kırk Makam” ve “Makalat’tan Seçmeler” gibi Alevî literatürüne ait kitaplardan, okuma parçalarına ve Hacı Bektaş Veli gibi Alevî dervişlerinin sözlerine yer verilmiştir.

Alevî açılımı diye ifade edilen sürecin en önemli başlıklarından biri, zorunlu din dersinde Alevîliğe yer verilip verilmemesi konusu olmuştur. Bazı Alevî temsilciler, din derslerinin zorunlu olmaktan çıkarılmasını isterken genel eğilim, müfredattaki Alevîlikle ilgili bilgilerin genişletilmesi yönündedir. Müfredatın büyük bir bölümü Alevîliğe ayrılmış olsa bile sorunun çözülmesi mümkün

değildir. Türkiye’de din derslerinin amacının ne olduğu, onun bilimsel-seküler bir öğretimi mi yoksa dini-ahlâkî eğitimi mi amaçladığı ve hangi politik bakış açısına göre düzenlendiği konusunda ciddî belirsizlikler vardır. Bu belirsizliklerin arkasında ise din eğitiminin anayasa ile devletin uhdesine alınması ve dersin konjektürel ve ideolojik gerekçelerle düzenlemesi yatar. Bu sorunlar, resmî ideoloji eleştirisi yapmadan, soruna devletin gözüyle bakarak çözülemez. Sorunun çözümü, çoğulcu bir din eğitimi ile mümkündür.

Çoğulcu Din Eğitimi

Din eğitimini iki açıdan ele alabiliriz: Birincisi din özgürlüğü açısından, ikincisi ise müfredatın hazırlanması açısından.

1. Din özgürlüğü, temel özgürlüklerden birdir ve din eğitimi, din özgürlüğünün ana ilkesidir. Burada esas olan ebeveynlerin dinî inançlarını çocuklarına uluslararası mevzuatla belirlenen insan haklarına, ahlâkî ve hukukî eşitliğe aykırı olmayacak şekilde öğretmesidir. Ayrıca T.C. 1982 anayasasının 24. maddesinde ifade edildiğinin aksine “devletin kontrolü dışında” dinî ya da seküler eğitim kurumlarının tesis edilmesine müsaade edilmesidir.

Çoğulcu din eğitimi din özgürlüğünün bir parçasıdır. Ancak 1982 anayasasının din özgürlüğünü düzenleyen 24. maddesi, Türkiye’de din özgürlüğünün önünü kapatmış, tamamen kendi uhdesine alarak bir anlamda yasaklamıştır. Türkiye’de son birkaç yılda kamu otoritesinde bir algı değişikliği olduğu görülmektedir. Bu algı değişikliğine bağlı olarak Türkiye’de çoğulculuk esasına dayanan, farklılıkların tanındığı ve uluslararası mevzuata uygun bir anayasa hazırlanması konusunda (sürecin nasıl olması gerektiği ile ilgili tartışmalar olmasına rağmen) toplumsal bir mutabakat görülmektedir. Bu durumda din özgürlüğü kapsamında yeni bir din eğitimi müfredatının imkânlarını ve alternatiflerini ortaya koymak gerekir.

Yeni bir anayasa hazırlanması durumunda Türkiye’nin önünde din eğitimi ile ilgili birçok alternatif vardır. Çoğulculuk, bu alternatiflerin sâhip olması gereken temel bir niteliktir. Çoğulcu din eğitiminin gerekçesi, ahlâkî çoğulculuktur. Aynı toplumda yaşayan bireyler, farklı amaçlara, farklı iyi hayat biçimlerine sâhip olabilirler. Barış içinde yaşamak için aynı şeylere inanmaya, aynı eğitimi almaya, aynı dili konuşmaya, aynı şeylere gülmeye gerek yoktur. Barış içinde yaşamanın varsa asgarî bir koşulu, o da bizimkinden farklı hatta bazılarını tasvip etmediğimiz iyi hayat biçimlerinin var olabileceğini kabul etmektir. Homurdanabiliriz ama farklı iyi hayat biçimlerini asla yok sayamaz, yok etmeye kalkamayız. Çünkü kendi özgürlük tecrübemiz, başkalarının da bizim gibi özgür olması gerektiğini bize öğütler ve bizi onlara karşı sorumlu yapar. Başkalarına karşı sorumluluk olmadan özgürlükten bahsedilemez. Farklı hayat biçimleri de kendi dinî inançlarının eğitimi alma, verme ve bunun için teşkilatlanma hakkına sâhiptir. Özetle çoğulcu din öğretiminin gerekçesi, başka dinî inançlar üzerinde herhangi bir

dezavantaj veya imtiyaz oluşturmadan kendi inançlarımızı öğrenme, öğretme ve yaymanın ahlâkî ve hukukî bir hak olmasıdır. Zarar ilkesi ihlâl edilmediği sürece kimse bu haktan mahrum edilemez.

Çoğulcu din eğitiminin **yapısına** gelince adından da anlaşılacağı gibi bunun tek bir biçimi yoktur. Üzerinde uzlaşmış onlarca tarz oluşturulabilir. Çoğulcu din eğitiminin **esası** ise mutlak doğruluk iddiasına dayanmayan çoklu müfredattır. Bunun ön koşulu, bir eğitim sistemi içinde farklı müfredatların olabileceğinin kabul edilmesidir.

2. Din dersleri ve Alevîlikle ilgili Türkiye sorunlarına çözüm olabilecek nitelikte birçok çoğulcu din eğitimi modeli uygulanabilir. Bir din eğitiminin vazgeçilmez unsuru, müfredatın açık ve şeffaf bir şekilde paydaşlar tarafından hazırlanmasıdır. Bu çerçevede iki örnekten bahsedeceğim. Birincisi, **çoğulcu müfredattır**.³ Çoğulcu müfredatta dinî ders, ister seçmeli ister zorunlu seçmeli isterse vicdan hükmü kaydıyla zorunlu olsun sâbit bir müfredata sâhip değildir. Hamburg modeli şeklinde ifade edilen bu yöntemde sınıftaki öğrencilerin dinî eğilimlerine uygun olarak esnek bir müfredat uygulanır. İkincisi ise **çoklu müfredattır**. Bu, her dinî grubun belirli uzlaşmış yöntemlerle kendi müfredatını hazırlaması ve bu şekilde birçok uzlaşmış müfredatın ortaya çıkmasıdır.

Bu iki modelin özelliklerine girmeden çoğulcu din eğitimi için olması gereken önkoşullara kısaca bakmak gerekir. Bunun için başlangıç noktası, **iki parçalı müfredattır**. Bu müfredatın bir tarafında seküler öğretim vardır. Bunun genel ortak müfredat olması, bilimsel yöntemi esas alması, seküler öğrenim almış öğretmenlerin devlet tarafından atanması, değer yarguları taşımaması ve zorunlu olması gibi nitelikleri taşınması beklenir. Tüm dinler ve mezhepler hakkında bilgi veren genel din kültürü veya dinler tarihi dersi, müfredatın bu kısmına aittir. (Ancak Türkiye’de bu dersi okutabilecek öğretmenler yetiştiren bir kurum yoktur. İlahiyat Fakültelerinde buna uygun yeni yapılanmalara ihtiyaç vardır.) Müfredatın bu kısmının dayandığı temel politik yaklaşım, devletin tarafsızlığı ilkesine, çoğulculuğu ve hoşgörüyü geliştirme amacına dayanır. Din özgürlüğü, çoğulculuk ve insan hakları eğitimi de onun bir parçasıdır. Bunlar din eğitiminin parçası değildir. Bu konuda din eğitiminin temel ilkesi ahlâkî yan-sınırlamadır: Ahlâkî yan-sınırlama, bireylerin başkalarını kötü duruma düşürecek davranışlardan - ki bu davranış, dinî inancının gereği de olsa - kaçınılması ya da bu tür ibadetlerin (geçici olarak) askıya alınmasıdır.

Müfredatın ikinci kısmı, öğrencilere bir dinin pratiğini öğretmeyi, bilincini ve bilgisini geliştirmeyi amaçlayan teknik anlamda din ve ahlâk eğitimidir. Burada dini-ahlâkî eğitim verilir, teolojik yöntem izlenir, dersi dinî cemaatin seçtiği öğretmenler verir. Onların atanmaları konusunda farklı yöntemler izlenebilir.

3 Çoğulcu din eğitimi ifadesi ile çoğulcu müfredat birbirinden farklıdır. Çoğulcu müfredat, sâdece çoğulcu din eğitiminin alternatiflerinden biridir.

Çocukların talepleri de göz önünde bulundurulabilir. Bu dersler, seçmeli veya vicdan hükmü yürürlükte olması kaydıyla zorunlu seçmelidir.

Bu iki müfredatı bir arada tutacak bazı minimum standartlar olabilir. En önemli konu, müfredatın devlet denetiminde olmasıdır. Ancak devlet, hangi dinin müfredatta yer alacağına karar veremez. Her hangi bir dinî inancı dışlayamaz. Talepleri olduğu gibi kabul eder. Talep olması durumunda Bahaîlik ve Yehova Şâhitleri dersleri, İslâm dersi gibi eşit erişime sâhip olacaktır. Devlet bu müfredatın içeriğine müdahale edemez. Şiddeti teşvik eden unsurlar varsa ancak bunlara paydaşların da içinde olduğu geçici komisyonlar yoluyla sınırlamalar getirebilir.

Yaratma ve evrim konusu, bu yapı için en uygun örneklerden biridir. Evrim konusu, biyolojinin konusudur. Bu dersin içeriğinin değer yargıları barındırması, seküler eğitime aykırıdır. Yaratma, din eğitiminin bir parçası olabilir. Bu şekilde öğrencinin her iki yaklaşıma da eşit erişimi sağlanır. Bunları uzlaştırmaya çalışmak, çoğulcu bir eğitimin amacı değildir. Bu iki konunun müfredat içinde yer alması, millî eğitime aykırı değildir. “Öğrencinin kafası karışır” söylemi, kafa karıştırıcıdır. Farklı yaklaşımların anlatılması, pedagojik olarak öğrenmeye daha çok sevk eden bir etkidir.

Şimdi iki örneğe geçerse çoğulcu müfredata bir örnek **Hamburg modelidir**. Diyaloğa dayalı din dersinde farklı dinî inançlara mensup öğrenciler bir araya gelerek temel dinî bilgilerini birbirlerine anlatmaktadırlar. Farklı sorunlara kendi inançları açısından cevaplar aramaktadırlar. Bu dersin fikir babaları Martin Buber ve Emmanuel Levinas gibi önemli akademisyenlerdir. Dersin amacı, net bir dinî kimliğe sâhip olmayan öğrencilere kendi sorularını sorma ve kendi durdukları noktayı anlatma özgürlüğünü vermektir. Hamburg uygulaması bütün dinleri içermektedir. Bu derslerde farklı dinî inançlardan merak uyandıran materyal ve konular kullanılmakta ve öğrencilerin şahsî bilgi ve tecrübelerine başvurulmaktadır. Öğrencilerin velileri, seçilen ders konusu hakkında bilgi sahibi olan kişiler, öğrencilerin devam ettikleri dinî mekânın sorumluları derse çağrılabilir. Sâbit bir müfredat yoktur, diyaloğa dayalı bir öğrenme yöntemi izlenir. İfade özgürlüğü, bu dersin temel çâtısını oluşturur. Bireyler, dinî fikirlerinden dolayı dışlanmaz, baskı altına alınmaz. Hamburg’da bu dersi sâdece Protestan eğitimi almış öğretmenlerin vermesine izin verilir.⁴

Çoklu müfredata gelince bunun bir örneği İngiltere’de uygulanır. İngiltere’de devlet okullarının hiçbirinde din dersi müfredatı belirli bir mezhebin muhtevası esas alınarak hazırlanmaz.⁵ Din derslerinin müfredatı bağımsız din adamlarının da içinde yer aldığı ve belirleyici olduğu komisyonlar tarafından hazırlanır. Bunlara uzlaşmış müfredat (*agreed syllabus*) adı verilir. Devlet bunları denetlemez.

4 Robert Jackson, “Din Eğitiminde Uluslar Arası Eğilim ve Yerel Uygulamalar: İngiltere ve Hamburg’taki Gelişmeler”, çev.: Halise Kader Zengin, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 18, 2010/2, ss. 213-228.

5 Recep Kaymakcan, *Günümüz İngilteresinde Din Eğitimi*, DEM Yayınları, İstanbul, 2004, s. 20.

İngiltere okullarında çoklu müfredatın içinde toplu ibadet de zorunlu seçmeli olarak uygulanır. Din derslerine ve toplu ibadetlere katılmak istemeyenlere muafiyet (vicdan hükmü) vardır.

Eğitim mekânı okullarla sınırlı değildir. İbadethaneler, evler ve kamusal alanlar ibadet, eğitim ve öğretim mekânı olarak kullanılabilir. Bunlar üzerinde genel hukukî uygulamalar dışında devletin denetimi yoktur. Din eğitiminde yaş sınırlaması yoktur. (Türkiye’de 12 yaş sınırlaması vardır). İngiltere’deki zorunlu eğitim veren okulların % 25’i dinî nitelikli okullardır. Bunların bazıları devlet kontrolündedir ve finansmanı da devlet tarafından sağlanır; diğerleri ise dinî cemaatin finanse ettiği Kilise okullarıdır.

Çoğulcu ve çoklu müfredata dayalı din eğitimi için “mezhepler üstü” ve “inançlar üstü” nitelmesi doğru değildir. Çoğulcu din eğitimi açısından mezhepler üstü din eğitimi olmaz. Burada “din dersi” ifadesi ile “İslâm dersi”, “Alevîlik dersi”, Sünnîlik dersi” gibi bir dinî inancın özel isimleriyle ifade edilen dersler arasında köklü ayırım vardır. “Din dersi” ya da dinler hakkında genel bilgiler veren “dinler tarihi” dersi, seküler/bilimsel müfredatın parçasıdır. Bu, tek bir din de olsa, farklı dinleri de anlatsa betimlemeye dayalı olacağı için zorunlu müfredatın bir parçası olabilir. Çünkü bu ders, bir dinin benimsetilmesini esas almadığı için din eğitiminin değil kültür tarihi veya antropolojinin alanına girer. Din eğitimi sâdece bilgilendirici değildir aynı zamanda ebeveynlerin beklentileri doğrultusunda bir dini savunma, benimsetme ve ona uygun yaşamayı öğretmeye dayanır.

İngiltere’de 1870’ten sonra din dersi mezhepler üstü kabul edilmiş ve dersler sâdece İncil’le işlenmiş fakat bundan bugün vazgeçilmiştir.⁶ Toplu ibadet, bugün mezhepler üstü olarak *Community Schoollarda* devam etmektedir. Dinî eğitimin ağırlıklı olduğu *Voluntary Aided Schoollarda* mezhep pratikleri yapılır. Devlet bu okulların finansmanına katkı sağlar.

Çoklu ve çoğulcu müfredata dayalı din eğitiminin dışında en radikal uygulamalardan biri Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’dedir. ABD’de hiçbir devlet okulunda din dersi yoktur fakat bütün dinî gruplar, kendi din eğitimlerini verme konusunda özgürdürler.

Sonuç

Türkiye’de hem Alevîlik hem de Sünnîlik için teknik anlamda bir din eğitiminden bahsedilemez. Sünnîler tekke, zaviye ve medreseler başta olmak üzere inançlarının eğitimini yapan bütün kurumlar 1924’ten itibaren kapatıldığı için kamu otoritesinin kendilerine dinî eğitim kurumları olarak gösterdikleri yerlere paradoksal da olsa sâhip çıkmışlardır. Alevîler ise daha gizli bir şekilde din eğitimlerini vermek zorunda kalmışlarken Almanya, 1970’lerden sonra çoğulcu sistem içinde Alevî eğitimi için fırsat olmuştur. Kendi vatanlarında eğitim hakları ellerinden alınan Alevîler, belki 1514, belki de 1826’dan sonra ilk kez Almanya’da devletin

6 Jackson, agm, s. 218.

rızası ile çocuklarına din eğitimi verebilecekleri eğitim kurumlarına sâhip olmuşlardır. Bu anlamda Almanya tecrübesi, Türkiye uygulaması için zemin oluşturacaktır.

Türkiye'deki uygulamaya genel olarak baktığımızda mevcut din eğitimi kurumları ve müfredatı, Alevîlerin taleplerine cevap verecek nitelikte değildir. Hanefîlik eğitimine dayanan mevcut din eğitimi kurumları, özeldede Hanefîliği genelde ise İslâmı homojen bir yapı ve algılama biçimi olarak görmekte ya da göstermeye çalışmaktadır. Resmî ideolojinin din eğitimi, dinî inancı tarihsel çeşitlilikten arındırarak tektipleştirmeye çalışmakta, dinî kurumlar vasıtasıyla ülke dışındaki Müslümanlarla farklılaştıran, Türkiye'deki Müslümanları da aynılaştırmaya çalışan bir yapıya sâhiptir. Buna bağlı olarak Türkiye'de devlet politikalarına dinden gelecek eleştirileri engellemek ve bu politikaları dinle pekiştirmek için Hanefîlik, ideolojik-politik bir aygıt olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de din eğitimi, topluma belli bir tür dindarlığın empoze edilmesine dayanır.

Mevcut millî eğitim müfredatı, din eğitiminde dinin devlet tarafından kontrol edilmesi esasına dayanır. Sınırlarını devlet görevlilerinin belirlediği makbul bir dinî öğreti, resmî din eğitiminin tüm aşamalarına hâkimdir. Bu, konuları millî laikliğin süzgecinden geçirilmiş bir Hanefîliktir. Bu durum, zorunlu din dersi, İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği bölümleri ve Diyanet için de böyledir. Eğitim Fakülteleri bünyesindeki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi bölümü 28 Şubat "post-modern darbe" sürecinde ideolojik nedenlerle ihdas edilmiştir. Alevîler lehine hiçbir uygulama yoktur. Burada da Alevîler tamamen yok sayılmıştır.

Türkiye'de çoğulcu bir din dersi müfredatının uygulanmasının önündeki en büyük engel, bu gayri resmî, seçilmiş ve ayıklanmış devlet dininin devasa kurumlarının inşa edilmiş olmasıdır: Örneğin DİB ve bu kurumda istihdam edilmiş yüz bine yakın memur; İmam-Hatip Liseleri, burada istihdam edilmiş binlerce öğretmen ve dindar insanların bu okullara dramatik ya da çaresiz bir şekilde sâhip çıkması. İlahiyat fakülteleri ve burada dine seküler-bilimsel bakışa dayanan akademik çalışmalar yapma amacı ile din adamı yetiştirme amacının çözülemez ve çözümlenemez bir şekilde iç içe geçmiş olması vb. gibi. Hiçbir eğitim sistemi içine dâhil edilmesi mümkün olmayan, üzerinde çok ciddî çalışmalar yapsanız dâhi genel niteliklerini asla tespit edemeyeceğiniz bu din eğitimi yapısı, Alevîlerin ve Sünnîlerin sorunlarını çözmesinin önündeki en büyük engeldir.

Hanefî Sünnîliğin devlet tarafından finanse edilen bir mezhep olması, Alevîler başta olmak üzere diğer dinî bireylerin gözünde Hanefî ve Sünnîlerin itibarını düşürmektedir. Dinin devlet tarafından desteklendiği ülkelerde din toplumda ca-

zip bir unsur olarak görülmemektedir. Çünkü devlet yardımı, dini temsil edenlerin geldiği sosyal yapıyı da belirlemektedir. Eğitimin parasız olması ve çabucak meslek sahibi olunması gibi unsurlar, bu alana dünya görüşü ve psikolojisi uygun olmayanların da yönlenmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak Alevîliğin mevcut müfredat içinde yer alması, ancak geçici bir çözüm olabilir. Alevî açılımını sürdürenler, öncelikle zorunlu din dersi ısrarından vazgeçmelidirler. Bu, sorunun çözümü için en büyük adım olacaktır. **Çoğulcu bir müfredat** veya **çoklu müfredat** da bu sorunun çözümü için rehberdir. Genel hukukî yaptırımlar hâriç devlet denetimi dışında din eğitimi veren kurumlara müsaade edilmesi şartıyla okullarda uygulanabilecek iki parçalı din eğitimi gösteren bir tabloyu vererek bitiriyorum.

Şekil 1: Çoğulcu eğitim modeli

